

СТЕПАНОВА Світлана Євгенівна,

аспірантка кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 098 2063230; e-mail: fydimka@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

АНТОНІМІЯ ЯК ЗАСІБ ЗОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «В КАТАКОМБАХ»

Анотація. *Метою* наукової розвідки, результати якої описано в цій статті, є виявлення й аналіз фактів антонімії, за допомогою якої Леся Українка створює контрастне зображення соціальної нерівності між людьми, що виступають персонажами драматичної поеми «В катакомбах», та визначення специфіки цього мовного засобу в художній картині світу авторки. *Об'єктом* вивчення є лексеми та репліки, що висвітлюють соціальний фон відносин між представниками давньоримського соціуму епохи гоніння на християн. *Суб'єкт* дослідження — механізми функціонування виявлених засобів протиставлення у драматичній поемі «В катакомбах» і їхня роль у створенні соціального простору цього художнього твору. Застосовано *методи* соціолінгвістичного, семантичного та контрастивного аналізу, а також описовий метод. *Результатом* аналізу стало виокремлення фактів художньої антонімії в репліках персонажів, передусім християнського єпископа і раба-неофіта, у спорі про соціальну справедливість. Зроблено деякі *висновки*, зокрема: антонімія у драматичній поемі Лесі Українки «В катакомбах» — одна із провідних художньо-стилістичних фігур з текстоорганізуючою функцією. Вона виявляється у текстових зв'язках, виступаючи засобом започаткування, розвитку, загострення центрального конфлікту між персонажами у їхньому баченні боротьби проти соціальної нерівності за соціальне рівноправ'я. Авторка майстерно володіє всіма засобами протиставлення: лексичною, словотвірною і синтаксичною, контрарною, контрадикторною і векторною, реальною і прихованою, загальноприйнятною і оказіональною (ситуативною) антонімією. Головними конфліктоутворюючими антонімічними парами драматичної поеми «В катакомбах» є: РАБ ≠ ВІЛЬНИЙ; РАБ ≠ ПАН. Посилають конфлікт соціально зумовлені антонімічні пари ЧОЛОВІК ≠ ЖІНКА; ГРІХ ≠ СВЯТІСТЬ; ХРИСТІЯНИН ≠ ПОГАНЕЦЬ; БОГ / ЦАР ≠ ЛЮДИНА, деякі інші.

Ключові слова: антонімія, контраст, художня картина світу, соціальний статус, соціальна нерівність, комунікативний, дискурс, Леся Українка.

Постановка проблеми. У сучасних наукових студіях вважають, що **соціальний статус** — «це становище індивіда або групи людей у системі соціальних зв'язків і відносин», яке зумовлене приналежністю до певної соціальної спільноти та визначає сукупність прав і обов'язків цього індивіда або групи людей [19]. У формуванні соціального статусу людини в сучасному світі беруть участь різноманітні ознаки: природні — гендер, вік, наявність / відсутність фізіологічних вад; біологічно успадковані — расова і підрасова приналежність; соціально успадковані, які протягом життя можуть змінюватися — національна і/або етнічна приналежність, перша мова спілкування, конфесійна приналежність, соціальне походження, матеріальний статус, громадянство; а також ті ознаки, які людина здобуває завдяки вільному вибору, виходячи з тих обставин, у яких опинилася — якість і рівень освіти, професія, місце проживання, партійно-корпоративна приналежність, доступ до влади або його відсутність, сімейний стан і под. Ці статусні ознаки можна розподілити також між двома групами: ознаки аскриптивного (приписаного) статусу і ознаки здобутого статусу. Звичайно, протягом життя у людини ознаки здобутого статусу змінюються, ознаки ж аскриптивного статусу залишаються незмінними. Кількість ознак здобутого і аскриптивного статусу у різних людей за весь період їхнього життя буває різною.

Питання соціального статусу людини, здебільшого, вивчають у суспільствознавчих науках: соціології, політичній економії, культурології, антропології, суспільній психології. Філологічні дослідження цього феномену є значно скромнішими. Проте, саме ті умови, за яких відбуваються зміни ознак соціального статусу людини, ми вважаємо найціннішими для філологічних досліджень, бо саме в такі періоди життя з'являються ехо-картини світу [20] людини, які найчастіше віддзеркалюють процеси, що передують зміні певної статусної ознаки і, як наслідок, еволюційним процесам у картинах світу людей, в тому числі у мовних картинах світу. Отже, літературознавство і мовознавство мають великий потенціал для теоретичних досліджень феномену соціального статусу людини в суспільстві і ще більший — для вироблення пропозицій щодо прикладного використання наукових здобутків у виховній діяльності педагогів, у тому числі соціальних педагогів, у лінгвістичній експертизі для розкриття злочинів різного характеру, в нейролінгвістичному програмуванні, інформаційній і рекламній діяльності, у психологічних практиках.

На думку авторитетних соціологів, в основі будь-якого суспільства, що стратифікується, тобто суспільства, представники якого наділені статусними ознаками і, на цій підставі, розподілені за ранговими соціальними групами, лежить соціальна нерівність [7, с. 134]. Отже, нерівність є однією з центральних характеристик соціальної структури суспільства. Вона відображається системою рангових ієрархічних параметрів індивіда та має досліджуватися як один із каузаторів соціальної

структури суспільства і соціального статусу індивіда. Саме соціальна нерівність і бажання переважної більшості населення Російської імперії, в тому числі України, на початку ХХ ст. змінити свій соціальний статус за багатьма ознаками стали причиною російської революції 1905–1907 рр. Ця революція стала першою загальнонародною демократичною революцією в Росії, метою якої було перетворення громадського устрою в такий спосіб, аби громадяни змінили свій соціальний статус передусім за ознаками володіння владою і матеріальними цінностями. Саме напередодні та під час цієї революції в літературі з'являється багато художніх і художньо-публіцистичних творів, у яких автори піднімають проблеми й описують конфлікти, які створює соціальна нерівність, пропонують шляхи вирішення цих конфліктів. Хрестоматійними стали роман Максима Горького «Мати», повість «Fata morgana» і оповідання «Сміх» Михайла Коцюбинського, оповідання Володимира Короленка «У поганому суспільстві», фантастична драма «Осіння казка» і драматична поема «В катакомбах» Леся Українки, багато інших творів. Головною ідеєю останнього з названих творів став протест головного героя проти соціальної нерівності. Цей твір неодноразово ставав об'єктом літературознавчого аналізу. Однак мовні засоби, за допомогою яких авторка створює, підтримує, загострює конфлікт, ще не були об'єктом наукового аналізу.

Стислий аналіз суміжних досліджень. Суміжними філологічними дослідженнями обраної теми ми вважаємо наукові розвідки різних напрямів: соціологічні дослідження питань соціального статусу і соціальної нерівності; соціолінгвістичну оцінку цих суспільствознавчих категорій; літературознавчі студії драматичної поеми «В катакомбах» і мовознавчі розвідки щодо місця та ролі антонімії в художньому мовленні.

У широкий науковий ужиток поняття соціального статусу було введено в першій чверті ХХ ст. соціологом Максом Вебером, у роботах якого статус, клас і влада виступають як основні виміри соціальної стратифікації [26, р. 305, 927–937]. М. Вебер визначав соціальний статус як суспільне визнання у вигляді позитивних чи негативних привілеїв, що базується на стилі життя. У лінгвістиці проблемі способів вираження соціального статусу індивіда та колективу приділяють увагу різні вчені. Питання про соціальний статус мови й мовлення виникає у функціональній лінгвістиці, лінгвопрагматиці, семіотиці, мовному етикеті, історичній граматиці, діалектології, лексикології, юрислінгвістиці, перекладознавстві, стилістиці, міжкультурній комунікації, в інших напрямках вивчення мови. У цій галузі знань відомі авторитетні дослідження О. О. Белашової [2], М. Віденова [5], Т. Г. Винокур [6], Б. Ю. Городецького [8], В. М. Жирмунського [9], В. І. Карасика [10], Ю. М. Караулова [11], Л. П. Крисіна [13], Ю. О. Попович [18], Є. М. Степанова [21], Ю. С. Степанова [22] та інших.

Про соціальну нерівність уперше йдеться в давнину в наукових працях Платона і Аристотеля [16; 1], коли людина звернула увагу на надлишок певних матеріальних і духовних благ у окремих людей (і, відповідно, на брак у інших) і співвіднесла цю вертикаль з ідеєю рівності. Соціальна нерівність і досі залишається однією з найактуальніших проблем соціально-політичних наук [напр.: 3; 7; 17] і практичної гуманітаристики, в тому числі художньої та публіцистичної літератури.

Наукове вивчення антонімії в радянському мовознавстві розпочалося у 1950-ті роки. У статті М. С. Пестової «Антонімія як об'єкт теоретичного дослідження» (2014) дуже докладно описано всі етапи дослідження цього феномену [15]. Серед учених, які присвятили свої наукові розвідки антонімії в різних мовах, є такі авторитетні дослідники, як Л. О. Введенська, Я. Й. Гельблу, В. Н. Комісаров, Л. Ю. Максимов, Є. М. Міллер, Л. О. Новіков, Л. М. Полюга, М. І. Сидоренко та інші. Сьогодні розрізняють антонімію як понятійну категорію і як мовленнєву категорію [12]. Одеські дослідниці А. М. Варинська і О. Д. Тарасенко у процесі аналізу художньої картини світу В. Винниченка виокремлюють декілька художніх тропів, у створенні яких бере участь антонімія в широкому розумінні, серед яких антонімічна іронія, антифразис, деякі випадки енантіосемії, контраст [4].

Формулювання завдань дослідження. Скористаймося напрацюваннями вчених для здійснення мети нашої наукової розвідки, яка полягає у виявленні й аналізі антонімії, за допомогою якої Леся Українка створює контрастне зображення соціальної нерівності між людьми, що виступають персонажами драматичної поеми «В катакомбах», та визначення специфіки цього мовно-стилістичного засобу в художній картині світу авторки. Об'єктом вивчення є лексеми та репліки, що висвітлюють соціальний фон відносин між представниками давньоримського соціуму епохи гоніння на християн. Суб'єкт дослідження — механізми функціонування виявлених антонімічних мовних засобів у цьому творі і їхня роль у створенні його соціального простору. У дослідженні ми маємо застосувати методи соціолінгвістичного, семантичного та контрастивного аналізу, а також описовий метод.

Виклад основного матеріалу. Соціальна нерівність відображає поділ суспільства на ієрархічні страти, розчленування населення за вертикаллю, коли вищі верстви (страти) перебувають у більш привілейованому становищі, ніж нижчі. До того ж, висновок про існування соціальної нерівності в розумовому просторі неможливий без здійснення процедур зіставлення, порівняння і/або протиставлення.

Серед персонажів драматичної поеми «В катакомбах» Леся Українка зображує представників різних соціальних страт Стародавнього Риму: рабів, плебеїв, священнослужителя, патриція; чоловіків і жінок. Усі вони християни, бо вважають, що їхня віра несе з собою соціальне рівноправ'я, на відміну від поганської язичницької віри, в умовах якої процвітають дикі звичаї, соціальна нерівність,

несправедливість, рабство. Загострення конфлікту відбувається із розвитком подій, які призводять до розчарувань і протесту раба-неофіта, якого щойно звернули до християнства. Він збагнув, що нова релігія лише ховає соціальну нерівність за красивими словами про братерство і рівність усіх перед богом, проте всіх вірян називає «рабами Божими». Він бачить, як єпископ затикає рота жінці, бо жінки, на переконання цього пастора, не мають права на свою думку, а повинні в усьому підкорятися волі чоловіків, як Божій волі. Отже, більшість прибічників монотеїстичної церкви, ховаючись у катакомбах від панівного поганського язичництва, ще не готова вийти на світ, щоб боротися за соціальну рівність, а їхні формальні ватажки насправді захищають соціальну нерівність. Утім, Леся Українка дає змогу читачеві побачити, що є неформальні ватажки, які готові на протест заради відстоювання своїх прав на повноцінне життя, за соціальну рівність. Письменниця через підтекст універсалізує події різних за часом і місцем суспільств через алегоричність хронотопу. Універсальним тут є стан готовності людини, яка розуміє, що треба боротися, йдучи на ризикі дії. І в цій боротьбі людині не треба сподіватися навіть на допомогу бога, бо його повернення на землю заради створення царства божого на землі може статися не так скоро, як потребує суспільство. Авторка ретроспективно переносить народні настрої російського суспільства періоду революції 1905–1907 рр. у давньоримське суспільство періоду гоніння на християн.

Протиставлення неволі і волі, зла і добра, кривди і правди, гріха і благодіяння, несправедливості і справедливості, бідності і багатства відбувається завдяки застосуванню конструкцій із антонімічними відносинами між словами, фразами, реченнями, складними синтаксичними цілими.

І. М. Карінкіна вважає антонімію семантичною категорією, яка потребує перегляду кожного разу, коли змінюються підходи до мови як об'єкту вивчення мовознавства [12, с. 150]. Вважають, що в семантичному полі антоніми розташовані на протилежних полюсах. Проте ці протилежні полюси можуть мати як загальноприйняте, так і ситуативне, оказіональне протиставлення; між полюсами, здебільшого, існують локуси з більшим або меншим виявом протиставлення, так звана «середня ланка». Антонімія як семантична категорія є основою формування полів, структурно роздвоєних на протилежні єдності, які нерозривно пов'язані між собою, становлять дихотомії та мають межу вияву певної якості, властивості, дії, відносин.

Порівняймо ССЦ-ремарки, які Леся Українка представляє як зав'язку і розв'язку драматичної поеми: (1) *Катакомби коло Рима. В крипті, слабо освітленій олійними каганчиками і тонкими восковими свічками, збиралась громадка християн. Єпископ кінчає проповідь слухачам і слухачкам, що стоять побожно, тихо і покійно. — (2) Вся громада рушає з свічками в руках. Єпископ попереду. Неофіт-раб іде сам окремо другим переходом в інший бік.* На початку дії всі ще *стоять*; у кінці дії — *рушають*, але у протилежних напрямках.

У цілому, конфлікт виникає і доходить своєї кульмінації в дискусії єпископа і неофіта-раба. У проповіді священник уживає як логічно узгоджені між собою поняття рівності й рабства. Сам же раб сприймає ці поняття як антонімічні, взаємовиключні:

(3) Єпископ: *Наш брат був на землі рабом поганським, тепер він раб господній, більш нічий.*

Неофіт-раб: *Господній раб? Хіба ж і там раби?*

А ти ж казав: нема раба ні пана у царстві божому!

Єпископ: *Се щира правда: всі рівні перед богом.*

Неофіт-раб: *І раби?*

Єпископ: *Раби господні, брате, не забудь.*

Сказав Христос: ярмо моє солодке, тягар мій легкий. Розумієш?

Між персонажами зав'язалася суперечка. За значимістю, у картині світу єпископа найголовнішим є протиставлення *поганського* (язичницького) і *господнього*. Проте для раба головними антагоністами свого суспільства є *пан* і *раб*. Саме тому він, почувши слова про рівність усіх перед християнським богом, охрестився. Утім, його віру похитнув сам же єпископ сталою словосполучкою *раб божий*. Раб відчув у цих словах протиріччя. Він не хоче тупо вірити словам пастора і рабські чекати, коли його небесний власник наведе лад на землі. Тим часом жінка-рабиня, дитину якої напередодні її власник продав, почала пророкувати. Її ключовим словом стало слово *сокира*, якою треба наводити лад. Єпископ збентежений, що на битву закликає жінка, тому представляє її пророцтво як промисел не *бога*, а *сатани*. Він проявляє нетерпимість і до того, що цю рабиню намагається виправдати інша жінка і затикає їй рота, визнаючи свободу думки і слова лише за чоловіками:

(4) Християнка: (... *Озивається* несмілим голосом)

Отче, її дитину вчора пан продав якомусь грекові з Коринфа...

Єпископ: *Вмовкни! Великий наш апостол заповідав:*

«А жінка серед збору хай мовчить».

Тут векторними антонімами є дієслова *озиватися* ≠ *мовчати* / *вмовкнути*.

Раб під час цього богослужіння був охрещеним. Він вважав, що знайшов той шлях, ідучи яким він і його родина отримують волю. Почувши ж у словах єпископа протиріччя, яке звучить в оксюмороні *солодке ярмо* і антонімах *важкий* ≠ *легкий*, які вжиті також як фігура оксюморону, він *збентежений*, його *важливий* голос *розпачливо тремтить*:

(5) Неофіт-раб: *Прости, але я все ж не розумію, як може бути якийсь ярмо солодким, а щось важке легким.*

Кульмінація наростає, коли раб чує від єпископа заклик до добровільного рабства. Він реагує вже риторичним питанням, яке, здебільшого, автори використовують для висвітлення внутрішнього протесту персонажа, його голос уже не тремтить:

(6) Неофіт-раб: *...Ще самохіть у ярма запрягались та двигати хрести по власній волі, коли вже й так намучила неволя?*

Крім словотвірних однокореневих антонімів *воля* ≠ *неволя*, у першій протестній репліці неофіт уживає також власне лексичні антоніми *раб* ≠ *пан* і синтаксичну антонімію в конструкції ускладненого речення, в якому є два логіко-синтаксичних компонента, між якими безсполучниковий зв'язок із протиставними відношеннями, ускладненими градацією і заперечними частками *не* і *ні*:

(7) Неофіт-раб: *Я не за тим прийшов до вас у церкву, щоб ярем та хрестів нових шукати.*

Ні, я прийшов сюди шукати волі, бо сказано ж: ні пана, ні раба.

Леся Українка протиставляє тут поняттю *воля* поняття *ярмо* і *хрест* як метафори *неволі*. Пор.: *повішати на себе ярмо; взяти на себе / нести хрест* = «поневолити себе».

Кульмінація досягла своїх меж, коли єпископ виголосив справжнє ставлення своєї церкви до влади, яку сам називає слугами «князя темряви»:

(8) Єпископ: *Ми боремося з духом, не з людьми.*

Ми платимо покійно всі податки, ми кесаря шануємо і владу,

не повстаєм ні словом, ані ділом супроти них, а тільки князю тьми ні жертви, ні поклонів не даємо.

Ключовим у «формулі ставлення церкви до влади» є оксюморон «*ми боремося в терпливості й покорі*». Саме це суперечливе твердження сприяло повній зневірі неофіта в ідеали церкви, до якої він прийшов:

(9) Неофіт-раб: *(упалим голосом) І знов нічого я не розумію: боротися в покорі. Що се значить?*

Намагаючись переконати неофіта-раба, єпископ каже, що в царстві божому немає пана, окрім бога. Це свідчить про нерівність: якщо є пан, то є і раби. Однак неофіт-раб ще хоче мати надію, що знайде в церкві те, за чим прийшов, а *надія* змінюється, на жаль, на *смуток*. Антонімічна пара *надія* ≠ *смуток* відбиває вагання людини, яка перебуває у пошуку не химерної, а справжньої допомоги. Неофіт замислився, що в церкві є *патриції, плебеї і раби*, представляючи ці статусні іменники як ряд контрарних антонімів. Якщо в церкві вони всі називають один одного братом або сестрою, поза її межами патриції не поступляться своєю владою і багатством, плебеї — свободою. Лише рабу нема чого губити, проте інші не квапляться визволити рабів із неволі. Утім, не всі раби замислюються над своєю долею. Є такі, що мають рабську психологію. Перекоаний у незмінності існуючого соціального ладу, старий раб, який служить своєму лицемірному панові, патрицію, разом із ним ходить до церкви і намагається передати свій досвід рабського служіння молодому рабу, здатному сумніватися й аналізувати суспільні дії:

(10) Християнин-патрицій: *Душа твоя, мій брате, бентежитьсь даремне. Я — патрицій, а він — мій раб (показує на старого чоловіка), але се так для світу, а перед богом ми брати обоє.*

Неофіт-раб: *Коли ви рівні, то нащо маєш ти йому служити?*

Старий раб: *То божа воля, що вродивсь він паном, а я — рабом.*

Як відомо, соціальне походження людини є успадкованою ознакою її соціального стану, яка протягом життя може змінюватися. Отже, Леся Українка приховує в підтексті цієї суперечки протиставлення *кривди* і *правди*, *незмінного* й *змінного* в суспільних відносинах. Стале словосполучення *божа воля* сприймається як підтекстова антонімічна іронія [4]: адже самі люди, які мають владу, вирішують, що є *божою* волею, а що — *сатанинською*. Сьогодні для позиції патриція і єпископа ми вжили б термін «подвійні стандарти», бо на це вказує ситуативна антонімічна пара *для світу* і *перед богом*. Але неофіт прозирає, бо розуміє, що людина живе у світі, а як вона житиме перед богом — фантазії. Тож треба добиватися гармонії і справедливості у *земному царстві*, як їх собі уявляють у *царстві божому*.

У міркуваннях молодого раба-неофіта зустрічаємо багато антонімічних пар, які стосуються різних ознак соціального статусу людей: *бруд* ≠ *чистота* (із прихованим протиставленням *побутового* і *духовного*); *верета рабська* ≠ *одежа панська*; *брудні верети* ≠ *біла туніка / вишита тога* (із соціальним протиставленням людей за зовнішніми атрибутами); *гріх* ≠ *святість*; *тіло* ≠ *душа / дух*; *хліб* ≠ *слово боже* (протиставлення за дихотомією *тілесного* та *духовного*); *темрява* ≠ *світло* (антоніми, які метафорично протиставляють *сили зла* і *сили добра*); *раб* ≠ *вільний*; *неволя* ≠ *воля* (протиставлення за соціальним станом і можливостями); *любити* ≠ *ненавидіти* (векторні антоніми, які протиставляють емоційне ставлення до когось або чогось); *нидіти* ≠ *жити* (векторні антоніми, які протиставляють психологічний стан невільника і вільної людини); *мій* ≠ *панський* (= чужий) (ситуативні антоніми щодо того, чия насправді дитина, яку народила жінка раба); *молодий* ≠ *старий* (власне лексичні контрадикторні антоніми, що протиставляють вік персонажів); *багач* ≠ *голова*; *вбогі* ≠ *заможні*; *убогий* ≠ *багатий* (протиставлення за матеріальним статусом); *гірке* ≠ *солод-*

ке; важке ≠ легке (контрадикторні антоніми, вжиті з езуїтським підтекстом метафорично стосовно посилення соціальної нерівності рабів) тощо.

Кульмінаційна промова раба, в якій він викриває лицемірство і суперечності нової церкви, куди щойно прийшов, побудована на виправленні цих протиріч і викривлень, якщо йти за Прометеєм і служити *не царю «в незнамому едемі», а людям на землі*. Наприклад:

(11) Неофіт-раб: *Я честь віддам титану Прометею, що не творив своїх людей рабами, що просвітив не словом, а вогнем, боровся не в покорі, а завзято, і мучився не три дні, а без ліку, та не назвав свого тирана батьком, а деспотом всесвітнім, і прокляв, віщуючи усім богам погибель. Я вслід його піду. <...>*

Нехай нікого хрест мій не лякає, бо як почую я в своєму серці святий вогонь і хоч на час, на мить здолаю жити не рабом злиденним, а вільним, невідкладним, богорівним, то я щасливим і на смерть піду...

Абсолютна більшість антонімів у цій промові функціює у протиставно-градаційних синтаксичних конструкціях зі сполучником *не...*, а як однородні члени речень (*не словом, / а вогнем; не в покорі, а завзято; не три дні, а без ліку; не рабом злиденним, а вільним*).

Висновки. Таким чином, ми доводимо, що антонімія у драматичній поемі Лесі Українки «В катакомбах» — одна із провідних художньо-стилістичних фігур з текстоорганізуючою функцією. Вона виявляється у текстових зв'язках, виступаючи засобом започаткування, розвитку, загострення центрального конфлікту між персонажами у їхньому баченні боротьби проти соціальної нерівності за соціальне рівноправ'я. Авторка майстерно володіє всіма засобами протиставлення: лексичною, словотвірною і синтаксичною, контрарною, контрадикторною і векторною, реальною і прихованою, загальноприйнятою і оказіональною (ситуативною) антонімією. Головними конфліктуотворюючими антонімічними парами драматичної поеми «В катакомбах» є: РАБ ≠ ВІЛЬНИЙ; РАБ ≠ ПАН. Посилують конфлікт соціально зумовлені антонімічні пари ЧОЛОВІК ≠ ЖІНКА; ГРІХ ≠ СВЯТІСТЬ; ХРИСТІЯНИН ≠ ПОГАНЕЦЬ; БОГ / ЦАР ≠ ЛЮДИНА, деякі інші.

Література

1. Аристотель. Политика. *Сочинения* : в 4 т. Москва : Мысль, 1983. Т. 4. С. 376–644.
2. Белашова Е. А. Типология признаков представления статусов лица в процессе исторического развития русского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Днепропетровск, 1980. 19 с.
3. Буткалюк В. Великое разделение : социальное неравенство в эпоху неолитализма. 2017. URL : <https://commons.com.ua/ru/velikoe-razdelenie-socialnoe-neravenstvo-v-epohu-neoliberalizma/> (дата звернення: 20.02.2022).
4. Варинська А. М., Тарасенко О. Д. Засоби репрезентації авторської іронії у творах В. Винниченка. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2015. Вип. 2 (80). С. 121–127.
5. Виденов М. Социолінгвістический маркер. София : Делфи, 1998. 128 с.
6. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты языкового поведения. Москва : Наука, 1993. 172 с.
7. Головин С. А. Социальное неравенство : сущность и научные подходы. *Преподаватель XXI век*. Москва : МПГУ, 2007. № 3. С. 134–147.
8. Городецкий Б. Ю. От лингвистики языка — к лингвистике общения. *Язык и социальное познание*. Москва : АН СССР, 1990. С. 39–56.
9. Жирмунский В. М. Проблема социальной дифференциации языков. *Язык и общество*. Москва : Наука, 1968. С. 22–38.
10. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва : Гнозис, 2002. 336 с.
11. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. 6-е изд. Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. 264 с.
12. Каринкина Н. Н. Антонимия как понятийная категория и вопрос выражения противоположности в языке. *Вестник Чувашского университета*. Чебоксары, 2004. № 1. С. 150–154.
13. Крысин Л. П. Социальный компонент в семантике языковых единиц. *Русский язык в школе*. Москва : Просвещение, 1983. С. 78–84.
14. Купина Н. А., Матвеева Т. В. Стилистика современного русского языка : учебник для бакалавров. Москва : Юрайт, 2013. 416 с.
15. Пестова М. С. Антонимия как объект теоретического исследования. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Лингвистика*. Челябинск, 2014. Т. 11. № 1. С. 18–21.
16. Платон. Государство. Законы. Политик. Москва : Мысль, 1998. 798 с.
17. Полякова Н. Л. Оформление социального неравенства в практиках повседневности : историческая перспектива. *Вестник Московского университета. Социология и политология*. Москва, 2018. Сер. 18. Т. 24. № 4. С. 7–25.
18. Попович Ю. С. Відтворення маркерів соціального статусу літературного персонажа в перекладі (на матеріалі українських перекладів британських художніх творів XIX століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ : КНЛУ, 2017. 242 с.
19. Соціальний статус і соціальні ролі особистості. *Сайт «Навчальні матеріали онлайн»*. URL : https://pidru4niki.com/16011013/sotsiologiya/sotsialniy_status_sotsialni_rol_i_osobistosti/ (дата звернення: 11.03.2022 р.).
20. Степанова С. Е. Эволюция языковой картины мира центрального персонажа рассказа А. П. Чехова «Душечка». *Мова*. Одеса : Астропринт, 2016. № 25. С. 62–67.
21. Степанов Є. М. Російське міське мовлення в полілінгвокультурному просторі Одеси : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02. Київ : Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, 2013. 34 с.
22. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка : семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. Москва : URSS, 2016. 336 с.

23. Українка Л. В катакомбах. *Повне академічне зібрання творів* : у 14 т. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Т. 1. Драматичні твори (1896–1906). С. 240–262.
24. Milanovic, B. *Global inequality : A New Approach for the Age of Globalization*. Boston : Harvard University Press, 2016. 320 p.
25. Weber M. *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* : In 2 vol. / Eds. G. Roth, C. Wittich. Univ. of California Press, Berkeley, 1978. 1470 p.
26. Weber M. *Class, Status, Party. From Max Weber : Essays in Sociology* / H. H. Girth and C. Wright Mills (eds.). New York : Oxford University, 1946. P. 180–195.

References

1. Aristotle (1983), “Politics”, *Works* : in 4 volumes. Mysl' Publishing House, Moscow, vol. 4, pp. 376–644.
2. Belashova, Ye. A. (1980), *Typology of signs of the representation of the person's status in the process of the historical development of the Russian language* : Synopsis [*Tipologiya priznakov predstavleniya statusov litsa v protsesse istoricheskogo razvitiya russkogo yazyka* : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01], Dnepropetrovsk, 19 p.
3. Butkalyuk, V. (2017), *Great division : social inequality in the era of neoliberalism*, available at : <https://commons.com.ua/ru/velikoe-razdelenie-socialnoe-neravenstvo-v-epohu-neoliberalizma/> (date of access: 20.02.2022).
4. Varynska, A. M., Tarasenko, O. D. (2015), “Means of the Author's Irony Representation in the Works by V. Vynnychenko”, *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal, Philology*, Issue 2 (80), pp. 121–127.
5. Videnov, M. (1998), *The Sociolinguistic Marker* [*Sotsiolingvisticheskiy marker*], Delphi Publishers, Sofia, 128 p.
6. Vinokur, T. G. (1993), *Speaker and Listener. Variants of language behavior* [*Govoryashchii i slushayushchii. Varianty yazykovogo povedeniya*], Nauka, Moscow, 1993, 172 p.
7. Golovin, S. A. (2007), “Social inequality : essence and scientific approaches. *Teacher of the 21st century* [“Sotsial'noye neravenstvo : sushchnost' i nauchnyye podkhody”, *Prepodavatel' XXI vek*], Moscow Pedagogical State University, Moscow, No. 3, pp. 134–147.
8. Gorodetsky, B. Yu. (1990), “From the linguistics of language — to the linguistics of communication”, *Language and social cognition* [“Ot lingvistiki yazyka — k lingvistike obshcheniya”, *Yazyk i sotsial'noye poznaniye*], Academy of Sciences of USSR, Moscow, pp. 39–56.
9. Zhirmunsky, V. M. (1968), “The problem of social differentiation of languages”, *Language and society* [“Problema sotsial'noy differentsiatsii yazykov”, *Yazyk i obshchestvo*], Nauka, Moscow, pp. 22–38.
10. Karasik, V. I. (2002), *The language of social status* [*Yazyk sotsial'nogo statusa*], Gnozis, Moscow, 336 p.
11. Karaulov, Yu. N. (2007), *Russian language and language personality, 6th ed.* [*Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost'*, 6-e izd.], Publishers house LCI, Moscow, 264 p.
12. Karinkina, N. N. (2004), “Antonymy as a conceptual category and the issue of expressing opposition in language”, *Bulletin of the Chuvash University, Cheboksary*, No. 1, pp. 150–154.
13. Krysin, L. P. (1983), “Social component in the semantics of linguistic units”, *Russian language at school* [“Sotsial'nyy komponent v semantike yazykovykh yedinit'”, *Russkiy yazyk v shkole*], Moscow, pp. 78–84.
14. Kupina, N. A., Matveeva, T. V. (2013), *Stylistics of the modern Russian language : a textbook for bachelors*, Yurayt Publishing House, Moscow, 416 p.
15. Pestova, M. S. (2014), “Antonymy as an object of theoretical research”, *Bulletin of the South Ural State University, Series Linguistics*, Chelyabinsk, vol. 11, no. 1, pp. 18–21.
16. Plato (1998), *State. Laws. Politician*, Mysl' Publishing House, Moscow, 798 p.
17. Polyakova, N. L. (2018), “The formation of social inequality in the everyday practices : the historical perspective”, *Moscow State University Bulletin, Sociology and Political Science* [“Oforneniye sotsial'nogo neravenstva v praktikakh povsednevnosti : istoricheskaya perspektiva”, *Vestnik Moskovskogo universiteta, Sotsiologiya i politologiya*], Moscow State Univ. Publishing House, Moscow, Series 18, Vol. 24, No. 4, pp. 7–25.
18. Popovych, Yu. S. (2017), *Reproduction of the social status markers of a literary character in translation (based on the Ukrainian translations of British literary works of the 19th century)* : Thesis [*Vidtvorenniya markeriv sotsial'noho statusu literaturnoho personazha v perekladi (na materialy ukrayins'kykh perekladiv brytans'kykh khudozhnikh tvoriv XIX stolittya)* : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.16], Kyiv National Linguistic University, Kyiv, 242 p.
19. “Social status and social roles of the individual”, *Educational materials online* : web-site, available at : https://pidru4niki.com/16011013/sotsiologiya/sotsialniy_status_sotsialni_rol_i_osobistosti/ (Date of access: 03/11/2022).
20. Stepanova, S. Ie. (2016), “Evolution of the language world picture of main character in the Chekhov's story “Dushechka” (“Darling”)”, *Mova / Language* [“Evolutsiya yazykovoy kartiny mira tsentral'nogo personazha rasskaza A. P. Chekhova «Dushechka», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov Nat. Univ., Astroprint Publishing House, Odessa, vol. 25, pp. 62–67.
21. Stepanov, Ie. N. (2013), *Russian Urban Speech in the Multilingual Cultural Space of Odessa* : Synopsis [*Russkaya gorodskaya rech' v polilingvokul'turnom prostranstve Odessy* : avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk : 10.02.02], Potebnia Institute of Linguistics, NAS of Ukraine, Kiev, 34 p.
22. Stepanov, Yu. S. (2016), *In the three-dimensional space of language : semiotic problems of linguistics, philosophy and art* [*V tryokhmernom prostranstve yazyka : semioticheskiye problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva*], URSS Publishing House, Moscow, 336 p.
23. Ukrainka, L. (2021), “In the catacombs”, *Complete academic collection of works* : in 14 volumes, Lesya Ukrainka Volyn National University Press, Lutsk, Vol. 1, *Dramatic works (1896–1906)*, pp. 240–262.
24. Milanovic, B. (2016), *Global inequality : A New Approach for the Age of Globalization*, Harvard University Press, Boston, 320 p.
25. Weber, M. (1978), *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* : In 2 vol., G. Roth, C. Wittich (eds.), Univ. of California Press, Berkeley, 1470 p.
26. Weber, M. (1946), “Class, Status, Party”, *From Max Weber : Essays in Sociology* / H. H. Girth and C. Wright Mills (eds.), Oxford University, New York, pp. 180–195.

Svitlana Ie. STEPANOVA,

Graduate Student of General and Slavic Linguistics Department, Odessa I. I. Mechnikov National University, 24/26 Frantsuzkyi blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 098 2063230; e-mail: fudimka@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

**ANTONYMY AS A MEANS OF PORTRAITING SOCIAL INEQUALITY IN THE DRAMATIC POEM
“IN THE CATACOMBS” BY LESYA UKRAINKA**

Summary. The *purpose* of the scientific research, the results of which are described in this article, is to identify and analyze the facts of antonymy, by using which Lesya Ukrainka creates a contractive image of social inequality between persons who are characters in the dramatic poem “In the Catacombs”, and to determine the specificity of this language and artistic medium in the author’s picture of the world. The *object* of study are lexemes and replicas that illuminate the social background of relations between representatives of the ancient Roman society during the era of persecution of Christians. The *subject* of this study is the functioning mechanisms of the revealed antonymic language mediums in the dramatic poem “In the Catacombs” and their role in creating the social space of this work. The *methods* of sociolinguistic, semantic and contrastive analysis, as well as the descriptive method, are applied. The *result* of the analysis is the identification of facts of artistic antonymy in the replicas of the characters, primarily the Christian bishop and the neophyte slave, in the dispute about social justice. Some *conclusions* were made, in particular: antonymy is the leading artistic and stylistic devices with a text-organizing function. It appears in textual connections, acting as a means of initiating, developing, and aggravating the central conflict between the characters in their vision of the struggle against social inequality for social equality. The author skillfully possesses all antonymous means: lexical, word-forming and syntactic, contrarian, contradictory and vector, real and hidden, generally accepted and occasional (situational) antonymy. The main conflicting antonymous pairs of the dramatic poem “In the Catacombs” are: SLAVE ≠ FREE MAN; SLAVE ≠ MASTER. Socially conditioned antonymous pairs MAN ≠ WOMAN; SIN ≠ HOLINESS; CHRISTIAN ≠ PAGAN; GOD / KING ≠ HUMAN, some others intensify the conflict.

Key words: antonymy, contrast, artistic device, picture of the world, social status, social inequality, communicative, discussion, Lesya Ukrainka.

Статтю отримано 23.03.2022 р.